

László Heka*

Izvorni znanstveni rad

UDK 94(497.5)"1868/1918"

DOI: <https://doi.org/10.25234/pv/32864>

Rad primljen: 19. rujna 2024.

Rad prihvaćen: 8. veljače 2025.

USTAVNOPRAVNI POLOŽAJ HRVATSKE NA TEMELJU HRVATSKO-UGARSKE NAGODBE S ASPEKTA TEORIJE DRŽAVE I PRAVA**

Sažetak: Ugarsko-hrvatska državna zajednica koja je postojala više od osam stoljeća bila je jedna od najtrajnijih državnih tvorevina u europskoj ustavnopravnoj povijesti, prije nego što je okončana 1918. godine raspadom tadašnje Austro-Ugarske Monarhije. Pri nastanku zajedničke države, njezine dvije članice nisu postavile pravne temelje državne zajednice, pa je sukob koji je nastao 1848. godine i jednostrano odcjepljenje Hrvatske (de facto jer je de iure dvije države još i dalje povezivala osoba kralja) stvorilo novu situaciju. Savez je obnovljen 1868. zaključivanjem Hrvatsko-ugarske nagodbe kao kompromisnog rješenja. Premda je ona nastala prema uzoru na Austro-ugarsku nagodbu, ipak neke njezine odredbe pružaju mogućnost različitog tumačenja, što je dovelo do čestih prijemora između Budimpešte i Zagreba.

Iz kuta pravnih komparatista i teoretičara države i prava ostaje dvojbeno je li Kraljevina Ugarska bila unitarna država ili je s Hrvatskom činila federaciju, odnosno realnu uniju. Uzavrele političke rasprave u doba dualizma nisu mogle dati jedinstven odgovor na to pitanje, a prilike za objektivne prosudbe nije bilo ni u doba između dva svjetska rata i potom Hladnog rata. Tek je osamostaljenje Hrvatske pružilo temelje za komparativna istraživanja sine ira et studio. U ovom radu iz perspektive teorije države i prava analiziramo hrvatsko-mađarski državno-pravni model stvoren na temelju Hrvatsko-ugarske nagodbe.

Ključne riječi: zakonski članak 1868: XXX., odnosno 1868: I. tc., pokrajina, autonomno područje, federacija, realna unija

* Dr. sc. László Heka, izvanredni profesor Fakulteta prava i političkih znanosti Sveučilišta u Szegedu, Tisza L. krt. 54, 6720 Szeged, Mađarska. E-adresa: heka@juris.u-szeged.hu. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8561-2628>.

** Autor je na ovu temu objavio i rad na mađarskom jeziku: László Heka, A horvát-magyar állami közösség alkotmányjogi meghatározása a horvát-magyar kiegyezés alapján. Jogelméleti Szemle 2024/4. szám.

1. UVOD

Hrvatsko-ugarska nagodba bila je kompromis kojim je dokinuta kriza koja je vladala od oružanog sukoba 1848., kada su se Kraljevina Hrvatska i Slavonija *de facto* odvojile od Ugarske (*de iure* ih je i dalje povezivao zajednički kralj).¹ Iako je u jugoslavenskoj stručnoj literaturi desetljećima Nagodba slovila kao temelj podčinjavanja i eksploatacije Hrvatske, od stjecanja hrvatske samostalnosti ta negativna slika postupno se zamjenjuje objektivnijim pristupom. Nagodbom je Hrvatska priznata za politički narod, sa svojim teritorijem i granicama, s punom samostalnošću u poslovima uprave, prosvjete, bogoštovlja i pravosuđa, kao i da zakone donosi Hrvatski sabor, a izvršnu vlast obnaša banska vlada. Osim toga, jedini je službeni jezik u zemlji hrvatski, Trojedinici je priznato i pravo na korištenje nacionalne zastave, grba i to ne samo u Hrvatskoj, nego i u Ugarskoj (hrvatski zastupnici su u budimpeštanskom parlamentu svoja izlaganja mogli održati na hrvatskom jeziku, a na zgradi se u vrijeme zasjedanja uz mađarsku, viorila i hrvatska zastava).²

2. KOMPARATIVNO ISTRAŽIVANJE

U vezi s tumačenjem nagodbenog zakona formirana su dva oprečna stajališta, koja su „preživjela” razdoblje između dva svjetska rata, a potom i socijalizam. Osamostaljenjem Hrvatske stvoreni su uvjeti za analize *sine ira et studio*, ali su za razliku od lijepog broja povijesnih radova, još i dalje rijetki znanstveni prinosi usmjereni na istraživanje ustavnopravnih odnosa, institucionalnog ustrojstva ili pravnog sustava osamstoljetne državne zajednice. Razlog tomu je svakako i nepoznavanje obaju jezika i pravne terminologije, bez čega je nemoguće sveobuhvatno istraživanje pravnih izvora i arhivskih spisa.

Radi detekcije ovoga problema poduzeli smo komparativno istraživanje, tijekom kojeg smo ispitali radove najistaknutijih hrvatskih i mađarskih povjesničara koji za temu imaju javnopravne odnose.³ S obzirom na to da narečeni autori stručnu pravnu terminologiju susljedno koriste u svim svojim radovima, stoga smo usporedili uratke objavljene u dvojezičnoj zbirci radova budimpeštanske konferencije mađarskih i hrvatskih povjesničara iz 2014. godine, u kojoj se jedni kraj drugih nalaze uradci povjesničara iz obiju zemalja, koji za jedne te iste do-

1 Službeni naziv države bio je Kraljevine Hrvatska i Slavonija. Pri pregovorima o izmjenama i dopunama zak. članka 1. iz 1868. godine, poznatijega kao Hrvatsko-ugarska nagodba, Hrvatski zemaljski odbor želio je da se ozakoni naziv u jedini, tj. Kraljevina Hrvatska i Slavonija. Međutim, Mađarski odbor to je odlučno odbio tvrdeći da se „sadašnji zakonski naziv” (Kraljevine Hrvatska i Slavonija) koristio stoljećima u diplomatskim ispravama, „a službeno ga je koristio i Hrvatski sabor te u potpunosti odgovara sadašnjem javnopravnom statusu posestrima zemalja”. (Spisi Kuće velikaša = Főrendiházi irományok, u nastavku: FI), FI 1872. III. kötet, 157–204. sz. A horvát ügyben kiküldött magyar országos bizottság válasza a horvát-szlavón országos bizottság által előterjesztett javaslatokra – Odgovor Mađarskog zemaljskog odbora na prijedloge Hrvatskog kraljevinskog odbora, 40–51.

2 Az 1865-1868. évi országgyűlés nyomatványai. Képviselőházi irományok. V. 1. melléklet a 304. sz. irományhoz (CCLXXVI. ülés). Jegyzőkönyvei a Magyarországgal s Horvát-Szlavón- és Dalmátországek közt fennforgó közjogi kérdések ügyében kiküldött magyar országos küldöttség és horvát-szlavón országos küldöttség közösen tartott üléseinek. Első ülés. 1868. április hó 28-án. CCIV. sz. ülés. – Sabori spisi godine 1865–1868. Spisi Zastupničkog doma (u daljnjem tekstu: KI). V. 1. Dodatak uz spis br. 304. CCLXXVI. sjednica. Zapisnici zajedničkih sastanaka ugarskog i hrvatsko-slavonskog zemaljskog izaslanstva u vezi s rješavanjem javnopravnih pitanja između Ugarske i Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Prva sjednica, 28. travnja 1868. CCIV. sjednica.

3 Vidi: Ivana Tucak (ed.), *Current Problems of Legal Theory and Comparative Law*, (Faculty of Law Osijek, Library of Law and Theory:1, Osijek, 2017).

gađaje koriste različito nazivlje. Drugi analizirani rad je monografija Szabolcsa Varge i Dénesa Sokcevitša pod nazivom „Povijest Hrvatskog sabora” iz 2022. godine. Smatramo da smo komparativnom analizom obuhvatili reprezentativan materijal jer su autori koje spominjemo među najcitiranijima i najboljim poznavateljima hrvatsko-ugarskih odnosa.

Vlasta Švoger i Tamara Tvrtković u svom radu Hrvatsku nazivaju državom, odbacuju teoriju o njezinom oružanom zaposjedanju od strane Ugarske te ističu „nasljedno pravo kao temelj nastanka državne zajednice”.⁴ Ivana Horbec navodi da se dvije zemlje nalaze „u zajedničkoj državi”.⁵ Nasuprot njima, Szabolcs Varga o Hrvatskoj u 17. stoljeću primjećuje da je „u to doba Trojedna kraljevina bilo tek fikcija, a njezina želja za osamostaljivanjem prisutna je samo u prikazima u nekim književnim djelima”.⁶ Za Hrvatsku i Slavoniju uvijek je isključivo koristi oznaku „pokrajina”, a retke Ferdinanda I. u kojima Nikolu Zrinskog naziva „vicerex” smatra tek objašnjenjem „namijenjenim stranim čitateljima”, iako je već ban Pribina 949. nazivan „vicerexom”.⁷ Tamás Pálosfalvi također naziva Hrvatsku i Slavoniju pokrajinama,⁸ dok Borislav Grgin ističe da je 1476. imenovan jedan ban za sva „tri hrvatska regnuma” i da je nosio naslov *vicerex* i *prorex*.⁹ Valja spomenuti i stajalište Ivána Bertényia ml. koji tvrdi da je Mađarska zak. člankom 1868: XXX. „priznala hrvatsku samoupravu”, status „posestrime zemlje”, koji je prema njegovu mišljenju bio stanovito prijelazno rješenje između državnosti i pokrajine te je Hrvate priznala za politički narod.¹⁰ Iz narečenog je vidljivo da su i hrvatski i mađarski autori u biti samo nastavili koristiti nazive koji su se udomačili u vrijeme dualizma, te da se nisu posebno bavili analizom njihova međusobnog javnopravnog odnosa. To je još uočljivije kod autorskog para Varga-Sokcevitš, koji u svojoj knjizi različito vrednuju hrvatsko-ugarski ustavnopravni odnos, što se dijelom može pripisati činjenici da oživljavaju dva različita povijesna razdoblja. Szabolcs Varga i u ovom radu iznosi zanimljivu tvrdnju kako su hrvatski i slavonski sabori bili „pravi rariteti” (iako se slavonski staleški sabor sastajao od 1273., a hrvatski sabori od 1351. godine), kao i da oni „nisu doveli ni do kakvih značajnih javnopravnih promjena u pogledu državnosti dvaju područja”. Zastupajući mađarsko stajalište, oba autora dosljedno nazivaju Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju „pokrajinama”.¹¹ Valja svakako spomenuti da je mađarska strana Hrvatsku i Slavoniju smatrala dvjema pokrajinama jer je Slavonija (tj. Zagrebač-

4 Vlasta Švoger, i Tamara Tvrtković, 'Između ugrofilije i ugrofobije. Slika Mađara u Hrvatskoj od 16. do 19. stoljeća'. U: Fodor, Pál; Sokcevitš, Dénes (ur.), *Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara = A horvát-magyar együttélés fordulópontjai: intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra*. (Institut za povijesne znanosti Mađarske akademije znanosti, Hrvatski institut za povijest. Budimpešta, 2015), 727.

5 Ivana Horbec, 'Prosvijećeni apsolutizam i banska služba. Uvod u politiku hrvatsko-slavonskih staleža /1756.-1790./', u: *Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara*. 224.

6 Szabolcs Varga, 'Bán vagy alkirály? A horvát-szlavón báni hatalom a 16–17. században', u: *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai: intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra*, 164.

7 László Heka, 'Hrvatski ban: prava i ovlasti tijekom tisućgodišnje opstojnosti: Mađarska ustavnopovijesna perspektiva. (2023) 44(2) *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 435.–454.

8 Tamás Pálosfalvi, 'A bánok helye a királyság kormányzati struktúrájában. Királyi hatalom és területi különkormányzat 1435–1526', u: *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai: intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra*, 147.

9 Borislav Grgin, 'Hrvatski i slavonski banovi za vladavine Korvina i Jagelovića', u: *Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara*, 211. i 215.

10 Ifj. Iván Bertényi, 'Magyar-horvát közjogi és politikai viták a századfordulón. Bánffy Dezső intrikái Khuen-Héderváry Károly horvát bán ellen', u: *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai: intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra*, 45.

11 Szabolcs Varga i Dénes Sokcevitš, *A horvát szászor története*. (Országgház Könyvkiadó. Budapest, 2022), 153.

ka, Varaždinska i Križevačka županija), neprijeporno stoljećima imala svoj subjektivitet).¹² To svoje gledište opravdavala je povijesnim činjenicama i brojnim ispravama koje su razlikovale Hrvatsku od Slavonije. Kroz tu prizmu valja promatrati i optužbe upućene u 19. stoljeću prema banu Karlu Khuen-Héderváryju i drugim slavonskim zastupnicima „zbog regionalizma”, što su oni odlučno opovrgavali. Tako je primjerice pravaški zastupnik Ivan Ružić 1894. u svom govoru spomenuo Slavoniju, „tu pokrajinu hrvatsku”, na što ga je, Osječanin dr. Vaso Đurđević opomenuo kako nikome neće dopustiti da Slavoniju naziva pokrajinom, jer „Slavonija nije pokrajina nego je kraljevina Slavonija”.¹³ I biskup Strossmayer je isticao posebnost svoga rodnoga grada nazivajući ga glavnim gradom Slavonije (od 18. stoljeća se pod Slavonijom (mađarski: Tóthország) podrazumijevalo područje Požeške, Virovitičke i Srijemske županije).¹⁴

Premda uglavnom dijeli Vargina stajališta, Dénes Sokcsevits napominje da su uoči sklapanja Nagodbe hrvatski unionisti umjesto personalne unije koju su predlagali narodnjaci, bili skloni „prihvatiti i ideju obnavljanja realne unije s Mađarskom”.¹⁵ Dakako, iznesena tvrdnja je točna, ali je sama po sebi *contradictio in adjecto*. Naime, ako su Hrvatska i Slavonija bile mađarske pokrajine kako oni tvrde, kako onda može biti riječi o obnavljanju realne unije?

Za razliku od povjesničara, udžbenici mađarske ustavnopravne povijesti smatraju da se javnopravni odnos Hrvatske, Slavonije i Dalmacije s Ugarskom (do 1526.) može „ponajviše usporediti s personalnom unijom”. Ističu da je područje Trojedne Kraljevine u tom razdoblju pripadalo Kraljevini Ugarskoj, ali je „državni i pravni poredak” tih zemalja „ostao netaknut”, pa je samo „zajednički kralj” povezivao dvije zemlje.¹⁶ Jedan od najpoznatijih medievista, Gyula Kristó prihvatio je doduše stav o državnoj zajednici utemeljenoj na personalnoj uniji, ali je naglasio da je u toj uniji „prevladao primat Ugarske, budući da je vojska ugarskog kralja osvojila Hrvatsku.”¹⁷ U odnosu na rečeno, profesor pravne povijesti Ferenc Pecze zastupao je stajalište najbliže hrvatskom. Prema njegovu stavu državna zajednica Ugarske i Hrvatske (Slavonije i Dalmacije) bila je personalna unija dviju suverenih država. Stupanje ugarskih kraljeva na hrvatsko prijestolje nije smatrao oružanim osvajanjem, nego ostvarenjem prava nasljedstva, a ugarsko-hrvatsku državu uspoređivao je s poljsko-litavskom personalnom unijom.¹⁸ Péter Takács se slaže da je u vrijeme turskih osvajanja, u 16.–17. stoljeću „Kraljevina Ugarska” bila „u personalnoj uniji s Kraljevinom Hrvatskom”.¹⁹ Profesor Tamás Antal drži da su Hrvatska i Slavonija činile autonomni teritorij Ugarske, za koji se u vrijeme dualizma koristio na-

12 FI, 1872. III. svezak 157–204. 1872–1873. (A magyar országgyűlés országos bizottságának Horvát-Szlavon-Dalmátországi országgyűlésének küldöttségével folyó 1873. évi június 29-én tartott II-ik együttes ülésének jegyzőkönyve), 26.

13 Prilozi k stenografičkim zapisnikom Sabora kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišnje 1892–1897. L. do uključivo XCVI. saborske sjednice od 15. siječnja 1894. do 21. prosinca 1894. Svezak III. Godina 1895. (Zagreb. Tiskarski zavod Narodnih Novina), 1722.–1723.

14 Vladimir Dugalić, Marin Srakić, Anika Landeka (ur.), *Josip Juraj Strossmayer biskup bosanski ili đakovački i srijemski. Sve za vjeru i za domovinu*. (Prigodne okružnice i propovijedi te značajniji govori i osvrti 1850–1905. IV. svezak. Đakovačko-osječka nadbiskupija. Đakovo, 2015), 191.

15 Varga-Sokcsevits, *op. cit.* 10, 355.

16 Barna Mezey, *Magyar alkotmánytörténet*. (Osiris Kiadó. Budapest, 2003), 66.–67.

17 Gyula Kristó, 'A magyar-horvát perszonalunió kialakulása', *Tiszatáj*, (Szeged, 2002, 10. sz.), 39.

18 Ferenc Pecze, 'A magyarországi és horvátországi követek óvásjogától az interpellációs jogig, kitekintéssel a nyugat-európai rokonjogokra (XVII–XIX. század)' u: *Az európai alkotmánytörténet és a nyolc évszázados magyar-horvát államközösség fejlődése (1102–1918)*. (A Hunyadi Szövetség füzetei 10. kötet. Budapest, 2001), 118.

19 Péter Takács, *Az államok rendszertana és tipológiája. Államelméleti elemzés*. (Gondolat Kiadó. Budapest, 2023), 423.

živ pokrajina ili prema slovu Nagodbe „posestrima zemlja“.²⁰ Profesor Barna Mezey razlikuje pojam „*Staat*“, odnosno država (Ugarsko Kraljevstvo) i odrednicu „zemlja“ (*Landes*). Potonji je označavao savez županija sa samoupravom utemeljen na austro-bavarskom modelu iz 13. stoljeća. Sukladno istomu Kraljevina Ugarska je bila država, a Hrvatska, Slavonija i Dalmacija su činile „zemlju“, pa su tako gotovo bile „država u državi“.²¹

Hrvatski udžbenici pravne povijesti na tragu stajališta Josipa Pliverića tijekom cijeloga 20. stoljeća zastupali su mišljenje da se pravni odnos između dviju zemalja može usporediti s „neravnopravnom realnom unijom“ („*unio realis inaequalis*“). Razlog za općeprihvaćenost ove teze jest i u tomu što se nitko od profesora ustavnopravne povijesti sve do novijega doba nije bavio istraživanjem Hrvatsko-ugarske nagodbe i položajem Hrvatske u državnompravnoj zajednici s Ugarskom, pa su stoga ponavljane stare tvrdnje. Tek je početkom novog tisućljeća profesor Dalibor Čepulo u brojnim svojim radovima učinio velik pomak u rasvjetljavanju zajedničke ustavnopravne povijesti. On Hrvatsku i Slavoniju smatra „autonomnim kraljevinama“.²² Vrijedi svakako spomenuti i vrijedan prinos prof. Ivana Kosnice, napose radovima o pitanju državljanstva te o pravnim reformama u vrijeme dualizma.²³

3. USTAVNOPRAVNA I DRŽAVNOTEORIJSKA ANALIZA

S obzirom na povijesni mađarski ustav koji je nastajao stoljećima, koji ima čitav niz pravnih izvora na koje su se mađarski i hrvatski staleži više puta pozivali, uputno je najprije objasniti zašto i u ovom radu (kao i u ranijima) koristimo naziv ustavno pravo, umjesto sintagme „javno pravo“ (*jus publicum*), koja se uobičajeno koristi u mađarskoj pravnoj povijesti.

Prema Aristotelu, ustav uređuje pitanje upravljanja državom, tko i kako obnaša vrhovnu vlast nužnu za opstojnost države i održanje državnog jedinstva.²⁴ Rimljani su preferirali povijesni ustav te su jasno razlikovali *rem publicam constituere*, odnosno ustav od zakona.²⁵ Jedan od velikana teorije države i prava Georg Jellinek ustav je smatrao ponajprije poretком te je držao nužnim da „svaki trajni savez“ pravnim propisima izrazi svoju volju i utemelji državno ustrojstvo i način funkcioniranja države.²⁶ Ustav određuje vrhovna državna tijela i ovlaštenja, njihov međusobni odnos te odnos između pojedinca i državne vlasti. U današnjem smislu, ustav je izraz odnosa između društva i javne vlasti, kojim se utvrđuju granice tog odnosa, kao

20 Tamás Antal, *Szilágyi Dezső és műve*. (Jogtörténeti Tár 4. Szeged, 2016), 41.–42., 425., 436.

21 Stanko Andrić, 'Klaićev udio u raspravama hrvatske i mađarske historiografije', u: *Potonuli svijet – rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju*, ur. Stanko Andrić. (Hrvatski institut za povijest – područnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2001), 64.

22 Dalibor Čepulo, 'Croatian Constitutionalism from Autonomy to the State', u: *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. (Central European Academic Publishing, Miskolc, Budapest, 2022), 37.

23 Vidi primjerice: Ivan Kosnica, 'Modernizacija putem naredbi za vrijeme banovanja Ivana Mažuranića', *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, (2023) 44(3), 607.–626.; Ivan Kosnica, 'Odjelni predstojnici u Zemaljskoj vladi za Hrvatsku i Slavoniju (1869. – 1918.): između politike i uprave', *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, (2023), 60(3), 543.–563.

24 Arisztotelész, *Politika*. (prev. Szabó, Miklós). (Gondolat Kiadó. Budapest, 1984), 174.–176.

25 Antun Dabinović, *Hrvatska državna i pravna povijest: s reprodukcijama najvažnijih dokumenata i slikama, pretisak izdanja iz 1940. god.* (Matica hrvatska, Zagreb, 1990), 209.–210.

26 Georg Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*. (Verlag von O. Haering. Berlin, 1900)., 1914), 505.

i prava i slobode građana. Izraz *jus publicum* izražava da je cilj ostvarivanje općih interesa, pa stoga djeluje neovisno o volji pojedinca. *Ustavno pravo* spada u područje javnog prava i obuhvaća ukupnost svih izvora prava koji propisuju ustrojstvo i sadržaj pravnog sustava u određenoj državi, oblikovanje, ustrojstvo, djelovanje, ovlasti i odnose tijela javne vlasti, kao i društveno ustrojstvo države, njezine odnose s građanima itd.²⁷ Glede pojma *državno pravo*, koji se za odnose između Hrvatske i Ugarske koristi uglavnom u hrvatskom pravnom kontekstu, pod njim se podrazumijevaju zakoni koji reguliraju djelovanje države kao političkog subjekta, odnosno funkcioniranje javne vlasti.²⁸ Razlikuje se od javnog prava s obzirom na to što se državno pravo odnosi samo na državu i državna tijela koja provode državne interese.²⁹

U kontekstu komparativne analize često se susrećemo s pojmom „suverenost”, koji potječe iz 16. stoljeća i čija se znanstvena opservacija pripisuje Jeanu Bodinu.³⁰ Prema njegovoj teoriji, suverenost predstavlja vrhovnu vlast nad cijelim društvom, tj. građanima i podanicima koja nije ograničena zakonom.³¹ Ta vlast je nedjeljiva i neograničena, stoga je u tom smislu postojala samo u europskim apsolutističkim monarhijama. Sva kasnija tumačenja u biti odudaraju od klasičnog sadržaja, zato Mihály Bihari kaže da današnji pojam suvereniteta, ni u izvornom smislu te riječi (Jean Bodin, Thomas Hobbes itd.), ni u modernijem značenju (Carl Schmitt, Hans Kelsen), nema eksplanativnu vrijednost.³² Bihari smatra „nesporazumom” proširenje koncepta na narodni – nacionalni suverenitet jer prema njegovu mišljenju „država nikada nije imala suverenitet”. Budući da je s pojavom načela diobe vlasti suverenost postala ograničena, a nestala su i druga njezina obilježja, stoga je u suvremenim demokratskim pravnim državama prerasla u ustavnu vlast.³³ Utjecaj globalizacije na državnu sposobnost upravljanja doveo je do nastanka promišljanja o naravi i budućnosti koncepta suvereniteta.³⁴ Na temelju navedenoga moramo uzeti u obzir da se značenje današnjih pojmova vezanih uz teoriju države i prava razlikuje od tumačenja u doba dualizma. Naglasak smo stavili na pitanje odnosa država – zemlja – pokrajina, budući da se najveće razlike u definiranju hrvatsko-mađarskog ustavnopravnog odnosa pokazuju u interpretaciji tih pojmova.

Prema današnjem shvaćanju, država je politička zajednica ljudi koji žive na određenom teritoriju, koje povezuje zajednička vlast, a uživa samostalnost i suverenost. Svrha i zadaća

27 Nicholas W. Barber, *The Principles of Constitutionalism*. (Oxford University Press, 2018).

28 James R. Silkenat, James E. Hickey Jr. and Peter D. Barenboim (eds.), *The Legal Doctrines of the Rule of Law and the Legal State (Rechtsstaat)*. (Springer, 2014). Usp. Daniel Mockle, 'L'État de droit et la théorie de la rule of law.', u: *Les Cahiers de droit* (1994). 35(4), Faculté de droit Université Laval, Québec, 651.-992.

29 Vidi: Luka Burazin, Mario Krešić i Ivana Tucak, *Priručnik za teoriju prava – praktični dio (Handbook of Legal Theory - practical part)*, (Naklada Breza, Zagreb, 2018).

30 Hans Kelsen, *Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechtes. Beitrag zu einer Rechtslehre*. (J. C. B. Mohr. Tübingen, 1920, 1928).

31 Stanley Isaac Benn, 'The Uses of Sovereignty'. *Political Studies*. Vol. 3. No. 2, (1955), 109. Usp. Jens Bartelson, *A Genealogy of Sovereignty*. (Cambridge University Press, Cambridge, 1995), Verena Erlenbusch, 'The Concept of Sovereignty in Contemporary Continental Philosophy.' *Philosophy Compass* 7, no. 6 (2012), 365.-375. Dieter Grimm. *Sovereignty: The Origin and Future of a Political and Legal Concept*. (Columbia University Press, New York, 2015).

32 Mihály Bihari, *A modern szuverenitás elméleti alapjai Kísérlet egy funkcionista rendszerszemléletű szuverenitáselmélet alapjainak kidolgozására*. MTA Law Working Papers 2014/51. <https://real.mtak.hu/121266/1/2014_51_Bihari.pdf> accessed 15 May 2024.

33 Francis Harry Hinsley, *Suverenitet*. (prevela Veljka Čolić-Peisker). (August Cesarec. Zagreb, 1992), 206; Ivo Krbek, *Suverenitet*, (Rad JAZU, knjiga 339, Zagreb, 1965), 21; Ivana Tucak, 'Globalizacija i državni suverenitet'. *Hrvatska javna uprava*, (2007), 7(1), 140.

34 Benedict Kingsbury, 'Sovereignty and Inequality', *European Journal of International Law*, (1998), No. 9, 610.

joj je organizacija i upravljanje društvenim i gospodarskim odnosima, nesmetano funkcioniranje države, što uključuje i osiguranje zaštite od vanjskih napada. Njezini su važni stupovi jamstvo međunarodno priznate neovisnosti i teritorijalne cjelovitosti. Hugo Grotius, utemeljitelj međunarodnog prava, vidio je državu kao rezultat slobodnog ugovora koji su ljudi sklopili kako bi zaštitili vlastita prava.³⁵ Već spomenuti Georg Jellinek, profesor javnog prava u Beču i Heidelbergu, formulirao je svoju teoriju u uratku „Allgemeine Staatslehre”, ističući da država ima tri bitne komponente: stanovništvo, zemljište (državni teritorij) na kojem stanovništvo živi i organiziranu funkcionalnu silu priznatu od drugih.³⁶ Postojanje državne sile nužnim je smatrao i Platon,³⁷ dok je Aristotel zastupao gledište da država treba odgajati ljude kako bi bili spremni djelovati u korist općeg dobra. Gábor Máthé pak kao jednu od bitnih zadaća države smatra ustrojavanje vlade odgovorne parlamentu, kako bi se ostvarilo načelo *rex regnat, sed not gubernat*.³⁸

Glede strukture vlasti možemo razlikovati tri glavna tipa državnog ustroja: unitarnu, regionalnu i federalnu državu. U jedinstvenoj ili unitarnoj državi (*Einheitsstaat*) nalazimo samo administrativne jedinice, to jest u slučaju povijesne Ugarske (Kraljevine Ugarske) županije, općine, okruge (u drugim zemljama postoje grofovije ili kantoni itd.). S obzirom na to da je Ugarsku smatrao unitarnom mađarskom državom Lajos Kossuth je 1848. tvrdio da „nema nikakve Hrvatske”, nego postoje samo Zagrebačka, Varaždinska i Križevačka županija (tj. nekadašnja Slavonija). U Pešti je istodobno oštro odbačen stav nemađarskih narodnosti (Slovaka, Srba, Rumunja i Sasa) o Hungariji kao federaciji. Današnja pravna znanost smatra ovu potonju teoriju više pravnim konstruktom. Osim ovih dviju najčešćih teorija, neki mađarski autori koriste pojam subdualnost, pa tako Dorottya Andrási hrvatsko-ugarsku zajednicu naziva neravnopravnim subdualističkim uređenjem „unutar dualističke Monarhije”.³⁹

Od znanstvenika koji se bave teorijom države, Péter Takács govori o „regionalnoj državi”, pod tim pojmom razumije entitet koji se „ponaša kao država”, ali nema sve elemente pune državnosti, već se smatra regijom. Regija čini unutarnju javnopravnu jedinicu države, ima samostalnost i ovlasti slične državama članicama savezne države, ali regija nije država članica.⁴⁰ Ovom tipu odgovaraju današnja Španjolska, Belgija, Velika Britanija. Nekadašnji ustavnopravni status Hrvatske (Slavonije i Dalmacije) u biti bi se mogao svesti pod ovaj model. U vrijeme dualizma hrvatsko-mađarski javnopravni odnos najbolje opisuje koncept „Staatenstaata”, koji se odnosio na ovisne države, tj. na slučaj kada „glavna država”, koja se u međunarodnim odnosima naziva i država zaštitnica, vrši vlast nad ovisnim ili polusuverenim državama. Te države mogu slobodno djelovati unutar pravnog okvira koji je izradila državna organizacija koja obnaša vrhovnu vlast, uživaju dalekosežnu samostalnost iznutra, ali njihova je neovisnost ograničena u znatnoj mjeri, a „glavnoj državi” duguju vojnu poslušnost ili gospodarske

35 Hugo Grotius, *A háború és béke jogáról*. (Budapest, 1960).

36 Georg Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*. (Verlag von O. Häring, Berlin 1900., 1914), 323.–331.

37 Gábor Takács (ured.), *Állambölcséleti töredék. Somló Bódog írásai és hátrahagyott jegyzetei egy megírti tervezett Állambölcséletből*. (Gondolat Kiadó, Budapest, 2016), 41.

38 Gábor Máthé, 'Szuverenitáskérdések', u: *Jogtörténeti Parerga III. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 70. születésnapja tiszteletére*. (ORAC Kiadó. Budapest, 2023), 255.

39 Dorottya Andrási, 'Az 1868-as nemzetiségi törvény és a magyar–horvát kiegyezés', *Erdélyi Jogélet*, (2020), 2. sz, 141.–150.

40 Péter Takács, *op. cit.* 36.

usluge (porez).⁴¹ Ovaj se model u biti razlikuje od protektorata prema tome što su protektorati uglavnom nastali kao posljedica zapadnoeuropske kolonizacije (odnos Engleske i Indije), dok su ovisne (vazalne) države rezultat raspada Osmanskog Carstva.

Iako se odnos između dviju država Austro-Ugarske Monarhije i danas uglavnom naziva personalnom unijom, dvojna monarhija u stvari je bila realna unija. Kod tog modela na čelu dviju ili više država stoji zajednički vladar, no za razliku od personalne unije gdje se na prijestolje stupa sukladno nasljednom redu, kod realne unije „to proizlazi iz ugovora”.⁴²

Prema Georgu Jellineku, savez država je odnos između neovisnih država temeljen na sporazumu, koji ima trajno ustrojstvo, a čija svrha je zaštita njihova državnog teritorija, očuvanje unutarnjeg mira i postizanje drugih postavljenih ciljeva. Takav savez nema samostalnu državnu vlast, već ona postoji u pojedinim državama, pa stoga državni suverenitet ne pripada središtu, nego državama članicama.⁴³ Za razliku od ovog modela, u slučaju savezne države suverenitet pripada federaciji, državno područje čini teritorij svih država članica, a i državljanstvo im je zajedničko. János Sári smatra da je već Austro-ugarskom nagodbom (koja je poslužila kao uzor za Hrvatsko-ugarsku nagodbu) stvoren netipičan model realne unije jer je za odlučivanje o zajedničkim pitanjima predviđen zakonodavni okvir koji su činile šezdesetočlane delegacije saborskih zastupnika dviju država članica (čl. 22. zak. čl. 1867:XII). Budući da su zajednički ministri bili politički odgovorni kralju (on ih je imenovao i razrješavao), a ne austrijskom ili ugarskom parlamentu, János Sári je zaključio da Mađarska u biti nije stajala pod jednim, nego pod dva tipa vladavine.⁴⁴

4. USTAVNOPRAVNI POLOŽAJ HRVATSKE NA TEMELJU NAGODBE IZ 1868.

Pitanje tumačenja zak. članka 1. iz 1868. i definiranja ustavnopravnog odnosa između Hrvatske i Mađarske već stoljeće i pol predstavlja predmet ozbiljne ustavnopravne rasprave. U mađarskoj verziji u nazivu zakona stoji formulacija „nagodba ustanovljena za poravnanje javnopravnih pitanja između obiju zemalja”,⁴⁵ a u hrvatskoj verziji „za izravnjanje postojavih između njih državnopravnih pitanja”.⁴⁶ U potpunosti se utvrđuje da su zakonski članak uglavili ugarski i hrvatski sabor, da mu je cilj nagodba između Hrvatske i Mađarske, da su Hrvatska, Slavonija i Dalmacija kraljevine te da između dviju kraljevina (Ugarske i Hrvatske, Slavonije i

41 Roman Herzog, *Államkapcsolatok*, u: *Államtan. Írások a XX. századi általános államtudományok köréből*. Szerk.: Takács Péter. (Szent István Társulat. Budapest, 2003), 849.

42 Georg Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, 760.

43 Roman Herzog, 40, 850.

44 János Sári, 'Magyarország kormányzati rendszerei', u: *Alkotmánytan I.* (Osiris Kiadó. Budapest, 2007), 322.

45 KI VI. 372. sz. CCCXVIII. ülés. 2822. jegyzőkönyvi pont. (Spisi Zastupničkog doma VI. br. 372. 318. sjednica. 2822. točka u zapisniku).

46 Tekst nagodbe vidi: *Sbornik zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, 1868. II. izdanje, 115.–125. Usp. Ivan Žigrović, *Hrvatsko-ugarska nagoda*, u: Ivan plem. Žigrović, *Hrvatski ustavni zakoni*. (Zagreb, 1917.), 1.–37. Usp. Bogoslav Šulek, *Hrvatski ustav ili konstitucija*, (Zagreb, 1883), 269.–291.

Dalmacije) postoje sporovi koji su se sklapanjem Nagodbe „izravnali”. Prema mađarskoj verziji riječ je o javnopravnim pitanjima, dok ih hrvatska verzija naziva „državnopravnim” pitanjima.

Zakonski članak 1. iz 1868 odnosno 1868: XXX. propisao je da Hrvatska, Slavonija i Dalmacija „pripadaju kruni sv. Stjepana”, da Ugarska i Hrvatska čine „jedinstvenu” državnu zajednicu (u prvih pet članaka izraz „državna zajednica” koristi se četiri puta). Iz „neraskidive državne zajednice” proizlazi da „dvije zemlje” suglasno rješavaju zajedničke poslove. U čl. 2. st. 2. stoji da se krunidbena zavjernica sastavljena u izvorniku na mađarskom i hrvatskom jeziku, ima izdati i Trojednoj Kraljevini, a u njoj se jamči teritorijalna cjelovitost i zemaljski ustav te kraljevine. Zakonski članak ne naziva više Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju pokrajinom, nego „zemljom”, a sabor više nije pokrajinski, nego zemaljski. Naziv Hrvatsko-slavonsko-dalmatinski sabor stoji u preambuli i čl. 2. i 4., a naziv Hrvatsko-slavonski sabor u čl. 8., 34., 50. i 54. Osim toga zakonom se reguliraju položaj i ovlasti hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog ministra (čl. 44.), zavičajnosti (čl. 46.), zastave (čl. 63.).

Jedan od bitnih elemenata državnosti državni je teritorij, odnosno prostor nad kojim se ostvaruje državna suverenost. Mađarska je Hrvatskoj „priznala” teritorijalnu cjelovitost i granice (čl. 65.), potvrdila je da su Hrvati politički narod s posebnim područjem (čl. 59.), koji „unutar svojih granica” mogu u autonomnim poslovima koristiti nacionalne simbole (grb i zastavu), ali tako da hrvatski grb bude „uokviren krunom svetoga Stjepana”. Za vrijeme raspravljanja o zajedničkim poslovima na budimpeštanskom parlamentu treba biti izvešena hrvatska zastava (čl. 63).

Slijedom navedenog otvaraju se mnoga pitanja, ali prije nego što se upustimo u njihovu analizu, želio bih napomenuti da je s mađarskog stajališta zak. čl. 1868: XXX. Hrvatskoj i Slavoniji „osigurana” vrlo široka autonomija ali ne i državnost, dok je pak gledano iz hrvatskog kuta Hrvatska, Slavonija i Dalmacija priznata za državu s autonomijom u upravnim, vjerskim, prosvjetnim i pravosudnim poslovima.

Josip Pliverić i njegovi sljedbenici odbacili su mađarsko stajalište pozivajući se na sljedeće argumente: ako su Hrvatska (Slavonija i Dalmacija) bile samo mađarske pokrajine, zašto je onda ugarska država morala s njima „poravnati” javnopravne sporove, odnosno zašto je Nagodbu uz ugarski parlament trebao prihvatiti i Hrvatski sabor. Zato je prema njihovu stavu Nagodba kompromis postignut između dviju država, što dokazuje i činjenica da se prema odredbi čl. 70. zakon može mijenjati samo sukladnom voljom obaju sabora.⁴⁷ Josip Šarinić, sljedbenik ovog stajališta, naglašava kako uopće nema dvojbe da je Trojedna Kraljevina bila nositelj „stvarne vlasti” u Hrvatskoj i Slavoniji jer je samo tako mogla prenijeti neke svoje nadležnosti na zajedničku državu, odnosno zadržati punu samostalnost za dio poslova. Sukladno tom gledištu, nije Kraljevina Ugarska dala Hrvatskoj autonomiju, nego je hrvatska država prenijela dio poslova iz svoje nadležnosti na peštansku vladu.⁴⁸ Ti su poslovi taksativno nabrojani u člancima od 6. do 10. i za njih zakon tvrdi da su zajednički poslovi. Šarinić tvrdi da Hrvatski sabor ne bi mogao pravno prenijeti svoje pojedinačne ovlasti na zajedničku državu ako nije bio stvarno nadležan za te poslove.⁴⁹ Najveći dio europske pravne znanstvene javnosti nije se

47 Josip Šarinić, *Nagodbena Hrvatska. Postanak i osnove ustavne organizacije*. (Zagreb, 1972), 240.

48 Mario Jelušić, *O evoluciji ideje federalizma u hrvatskih ustavnih teoretičara*, u: *Primjena federalnog načela i pouke ustavne reforme*. / Branko Smerdel (ur.), (Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo. Zagreb, 2007), 191.

49 Josip Šarinić, *op. cit.* 36, 241.

slagao s ovim stajalištem, napose ga nije dijelio najpoznatiji onodobni pravni autoritet Georg Jellinek, koji je u svojoj knjizi „*Die Lehre von der Staatenverbindungen*” (Wien, 1882.) Hrvatsku definirao kao mađarsku pokrajinu. Ta njegova stajališta bila su neprihvatljiva Josipu Pliveriću, koji je pismom odgovorio na argumente uglednog znanstvenika. Pokušao je dokazati da Hrvatska ima državnost koja proizlazi iz zajedničke državne tradicije, što je priznato i zak. člankom 1868:I. Ponovio je svoje stajalište o ugovornom odnosu nastalom između dvije države na temelju Nagodbe, kao i već više puta spominjani čl. 70. koji propisuje da se bez suglasnosti Sabora zakon ne može mijenjati. Kroz tu suglasnost Hrvatska izražava svoju volju. Pliverićevo tumačenje hrvatske zavičajnosti imalo je za cilj dokazati kako je u biti Hrvatska imala pravo državljanstva. Na temelju argumenata iznesenih u polemici koja se razmjenjivanjem pisama razvila između njih, zagrebački profesor je iznio mišljenje da su Hrvatska i Mađarska zapravo činile realnu uniju, koju je definirao kao *unio realis inaequalis*, danas bismo rekli asimetričnu uniju.⁵⁰ Priznao je da je u toj neujednačenoj uniji Mađarska mnogo važniji čimbenik, ali je bez obzira na to Hrvatska imala sva tri elementa državnosti: teritorij, stanovništvo i vlast. Kroz razmjenu pisama Jellinek je prihvatio neke od Pliverićevih argumenata te je donekle promijenio mišljenje o ustavnopravnom položaju Hrvatske. Tada je Hrvatsku i Slavoniju nazvao *Staatsfragmente*, odnosno fragment državom. U svom djelu „*Ueber Staatsfragmente*”, objavljenom 1896., razvio je teoriju državnih fragmenata, priznao je da Hrvatska ima određene elemente državnosti, ali nije prava država. Fragment državama nazvao je one autonomne jedinice koje imaju teritorij, stanovništvo i vlast, ali nemaju sve elemente državnosti. Takvima je ocijenio Alsace-Lorraine, britanske kolonije, osobito Kanadu, Island (u odnosu na Dansku), austrijske zemlje koje su pripale Njemačkoj te konačno Hrvatsku i Slavoniju te Finsku.⁵¹ Prema njegovim riječima, Hrvatska (i Slavonija) i Finska imaju najviše prava, prvenstveno jer imaju čvrst ustav, ali i dalje nisu ostvarile državnost. Složio se da se te tvorevine ne mogu smatrati pokrajinama jer imaju šire ovlasti od njih, pa je zato najbolji naziv „zemlje” (*Landes, Landtag, Landesangehörigkeit*, mađarski: *ország*). Međutim, neprijepornim je ocijenio da su Hrvatska i Slavonija pridruženi dijelovi Ugarske.⁵² Složio se da je nagodbeni zakon na nove temelje postavio ugarsko-hrvatski ustavnopravni odnos. Prof. Jellinek je unatoč Hrvatskom saboru, banskoj vladi i samostalno upravljanim unutarnjim poslovima tvrdio da se Hrvatska i Slavonija i nadalje nalazi u sastavu Zemalja krune sv. Stjepana, da s drugim zemljama ugarske krune čini jednu te istu državnu zajednicu i ima zajedničkoga (mađarskog) kralja. Zato Hrvatska ne može izraziti svoju volju kao država, ponajprije joj nedostaje državljanstvo. Georg Jellinek nije prihvatio Pliverićev argument da Hrvatska u stvari ima državljanstvo, koje je prenijela na zajednički sabor, pa je mađarsko državljanstvo zapravo vršenje zajedničkih ovlasti. Također je odbacio tvrdnju da hrvatska zavičajnost zamjenjuje državljanstvo, tako što Hrvatima omogućava ostvarivanje političkih prava (izborno pravo). Bečki profesor je odlučno odbacio Pliverićev pokušaj povlačenja analogije između hrvatske zavičajnosti i državljanstva savezne države (čiji je jedini sadržaj ostvarivanje političkog biračkog prava), zato što političko pravo glasa samo po sebi ne dokazuje postojanje posebnog državljanstva. Naveo je da to jasno „pokazuje primjer Alsace-Lorraine”. Nijemci koji ondje žive imaju pravo glasa u lokalnim vijećima i nacionalnom vijeću bez

50 Josef Pliverić, *Das rechtliche Verhältniss Kroatiens zu Ungarn. Besprechen von dr. Georg Jellinek, Professor des Staatsrechtes an der k. k. Universität zu Wien, und dr. Josef Pliverić, Professor des Staatsrechtes an der kgr. Franz Josef Universität zu Agram, (Agram, 1885).*

51 Georg Jellinek, *Ueber Staatsfragmente*. (Verlag von Gustav Koester. Heidelberg 1896), 35.

52 *Ibid.*, 35.–36.

stjecanja zasebnog državljanstva Alsace-Lorraine.⁵³ Ustavnopravni status Hrvatske i Slavonije u odnosu na Ugarsku obradio je na stranicama 35.–40. uratka „Ueber Staatsfragmente“, dajući tako hrvatskom pitanju velik prostor. Analizu završava mišljenjem da „Hrvatska i Slavonija nema cjelovito državno uređenje, dakle nije država, nego vrlo razvijen državni fragment”.⁵⁴

Izneseno svjedoči o tome da je pitanje pravnog položaja Trojedine kraljevine projicirano Hrvatsko-ugarskom nagodbom pridonijelo razvitku teorijske koncepcije države. Pogledamo li sažetu definiciju državnih fragmenata, „više od pokrajine, manje od države”, možemo vidjeti da danas u svijetu postoji podosta autonomnih teritorija koje odgovaraju ovom opisu, kao npr. Katalonija, Palestina, Tajvan, ili čak Wales, Škotska odnosno Sjeverni Cipar.

5. ARGUMENTI EUROPSKIH PRAVNIH ZNANSTVENIKA

Hrvatsko-ugarska nagodba nedvojbeno je nastala prema uzoru na Austro-ugarsku nagodbu, pa se stoga nije slučajno udomačio kolokvijalni naziv „Mala nagodba”. Njezina ocjena još izaziva podjele unutar znanstvene zajednice, i nadalje nije lišena političkih konotacija, pa je jedna strana naziva „ustavom Hrvatsko-ugarske državne zajednice” ili međunarodnim ugovorom, a druga pak organskim zakonom ili samo „običnim” zakonom.

Udžbenici ustavnopravne povijesti danas Nagodbu prikazuju samo u skraćenoj verziji, u Hrvatskoj najčešće s negativnim predznakom kao nametnuto rješenje (premda je za Nagodbu glasovalo 65 a protiv samo četvero zastupnika, a za „reviziju Nagodbe”⁵⁵ omjer „za” i „protiv” bio je 79:10) i s drugim sličnim pridjevima. Mirko Valentić, bivši ravnatelj Hrvatskog povijesnog instituta, zapisao je u jednom članku 1973. godine da je „Mađarska uspjela 1868. godine Hrvatskoj nametnuti krajnje nepovoljnu nagodbu” preko banskog namjesnika Raucha Levina i Milana Kuševića (Kusseovich Emil), predsjednika Hrvatskog dvorskog ureda u Beču. To je u biti bilo stajalište jugoslavenske historiografije. Iz pravnog aspekta ovo pitanje u 20. stoljeću nije proučavano, nego su autori udžbenika iz pravne povijesti Marko Kostrenčić, Ferdo Čulinović, Ivan Beuc, ili pak Hodimir Sirotković u biti samo preuzimali gledišta Josipa Pliverića.⁵⁶

Hrvatsko-ugarskom nagodbom i ustavnopravnim modelom koji je njome uspostavljen bavili su se neki istaknuti europski profesori ustavnog prava. Većina njih prihvatila je tumačenje Georga Jellineka i tvrdila da je Hrvatska bila izrazito decentralizirani dio jedinstvenog Ugarskog Kraljevstva.⁵⁷ To su dokazivali činjenicama da je kraljevska kruna mađarska, jedinstvena je krunidba odnosno krunidbena zavjernica, pa je zato i država jedinstvena. S obzirom na to

53 *Ibid.*, 40.

54 *Ibid.*

55 U hrvatskoj historiografiji i ustavnopravnoj povijesti udomačio se izraz „revizija Nagodbe”. Njome se želi poručiti da je nagodbeni zakon povreda prava koju je trebalo ispraviti. Naime, revizija je „izvanredan, samostalan, devolutivan, nesuspendivan, ograničen i dvostran pravni lijek stranaka zbog povrede zakona”, a može se izjaviti protiv pravomoćne presude ili protiv rješenja drugostupanjskog suda. Vidi: Iris Gović, *Revizija u svjetlu posljednjih izmjena i dopuna Zakona o parničnom postupku (ZPP/03) i na njima utemeljenoj sudskoj praksi*. Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, (2008), 29(2), 1093.–1128. S obzirom na to da se već stoljeće i pol ponavlja teza da se zak. člankom 34. iz 1873. (mađarski 1873:XXXIV. t.c.) ništa nije izmijenilo, ostaje pitanje koliko je onda sam kolokvijalni naziv zakona o reviziji Nagodbe ispravan.

56 Milan Valentić, 'O jednom pristupu državnopravnoj povijesti'. *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 5. No. 1. (Zagreb, 1973), 155.

57 Georg Jellinek, *Die Lehre von Staaten-verbinding*, (Wien, 1882), 76.

da nema hrvatske krune, ni krunidbe, stoga nema ni hrvatske državnosti. Naziv „hrvatski kralj” samo je titula iza koje ne stoji nikakav pravi sadržaj, a nezino egzistiranje posljedica je činjenice da postoji ugarski kralj. Hrvatska preko svojih zastupnika sudjeluje u radu zajedničkog (ugarskog) sabora, gdje može izraziti volju svoje zemlje, ali budući da broj mađarskih zastupnika znatno premašuje udio Hrvata, stoga u budimpeštanskom saboru u biti prevladava mađarska volja. Ugarska („središnja”) vlada može kontrolirati i vođenje hrvatskih autonomnih poslova, budući da je hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ministar član ugarskog ministarskog vijeća, kojemu je neposredno nadređen predsjednik vlade, a svi zajedno su odgovorni zajedničkom saboru. Vlada i parlament su „zajednički” samo na papiru, a u stvarnosti su to mađarska tijela. Za razliku od ovoga široko prihvaćenog stajališta, Hermann Ignaz Bidermann, profesor ustavnog prava iz Innsbrucka, a potom i Graza, smatrao je da su Mađarska i Hrvatska zak. čl. 1868: XXX. odnosno 1. iz 1868. prenijeli svoj državni suverenitet na državnu zajednicu. Stoga je Mađarska (Ugarska, Uherska) funkcionirala kao savezna država koja se sastojala od dva dijela tj. Hrvatske i Mađarske. Zbog toga je profesor Bidermann tu zemlju nazvao „ugarsko-hrvatska država”.⁵⁸ Prema njegovu mišljenju, države nisu bile ni Mađarska ni Hrvatska, nego samo federacija koju su njih dvije stvorile. Na Bidermannova stajališta mogla je utjecati i činjenica da je u Pešti habilitirao iz političkih znanosti, zatim je radio kao sveučilišni profesor u Košicama i Požunu, pa je nedvojbeno dobro poznao pravno-politička gledišta Mađara i slavenskih naroda u Kraljevini Ugarskoj. Slično stajalište su zastupali i Francuzi François Rodolphe Dareste i Gustave Horn. Dareste je tvrdio da je Nagodba bila ugovor uobličen u okviru ustavnog zakona, a zaključak da je Hrvatska autonomna država izveo je tumačeći već više puta spominjani članak 70., naime, da se zakon mogao promijeniti samo uz suglasnost objiju strana.⁵⁹ Prema Gustaveu Hornu, Hrvatska i Mađarska su bile povezane osobom zajedničkog kralja. Na temelju zak. članka 1868: XXX. nastale su dvije različite suverenosti: jedna zajednička ugarsko-hrvatska te posebna mađarska i hrvatska. Tvrdio je da zajednički kralj vlada dvama odvojenim teritorijima, pa je stoga smatrao da je zajednička država ipak realna unija, tim prije što su države članice u vanjskim odnosima neodvojive jedna od druge (*indivisibiliter ac inseparabiliter*).⁶⁰ On je razlikovao Hungariu (Hongrie) od Mađarske, „jer su stanovništvo države činili ne samo Mađari, nego i Rumunji, Srbi, Slovaci i Nijemci, kao jedinstvene, najznačajnije etničke skupine.”⁶¹ Gustave Horn je dijelio mišljenje profesora Pliverića, prema kojem su u nagodbi taksativno navedeni zajednički ugarsko-hrvatski poslovi („il precise toutes celes des affaires qui doivent être regardées comme communes”), pa su tako svi ostali predmeti načelno spadali u djelokrug autonomne vlade. Louis Le Fur, profesor ustavnog prava Pariškog sveučilišta i član Instituta za međunarodno pravo, odbacio je mišljenje da je Ugarska jedinstvena država, smatrajući ga „pretjeranim i neutemeljenim” (*gezwungen und unbegründet*). No, nije se slagao ni s teorijom asimetrične unije (*union realis inaequalis*), koju su zagovarali primjerice Luigi Palma i Josef Ulbrich. Profesor Le Fur je tvrdio da se u slučaju realne unije dvije samostalne suverenosti spajaju preko fizičke osobe, a to ne vrijedi u slučaju Hrvatske i Mađarske. Iz

58 Hermann Ignaz Bidermann, 'Législation autonome de la Croatie et aperçu de l'histoire du droit Croate'. *Revue du Droit International et de Législation Comparée* tome VIII. (Gand, 1876), 215.–292.

59 François Rodolphe Dareste, 'Compromis politique entre la Hongrie et la Croatie'. *Les constitutions modernes*, tome I, 1883, 1891 et 1910, 456.–457.

60 Ferdo Čulinović, *Državopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX i XX vijeka*. (Zagreb, 1953), 113.

61 Gustave Horn, *Le Compromis De 1868 Entre La Hongrie Et La Croatie. Et celui de 1867 entre l'Autriche et la Hongrie, etude historique et critique*. Paris, 1907, 149, 152.

činjenice da je Ugarska imala zaseban sabor i vladu (*eine besondere ungarische Volksvertretung und ein ungarisches Ministerium*), isto kao i Hrvatska, a da su uz njih postojali i zajednički sabor i središnja vlada, kao i iz odredbe čl. 70. prema kojoj Mađarska nije mogla jednostrano mijenjati prava Hrvatske, prof. Le Fur je zaključio da je Kraljevina Ugarska „ein Bundesstaat“ (savezna država).

Akademik Ferdo Čulinović je dokazujući da Ugarska nije bila unitarna država polazio od toga da bi u tom slučaju ona morala biti i pravno jedinstvena, pa bi zakon koji je stvorila središnja (budimpeštanska) vlast *ipso facto* bio obavezan na području cijele države. Tako je i nagodba s Austrijom trebala vrijediti kao *lex positiva* na području Hrvatske „još 30. ožujka 1867.“ No, s obzirom na to da Hrvatska nije bila ugarska pokrajina, nego su dvije zemlje činile realnu uniju, stoga su morale međusobno sklopiti Nagodbu.⁶² Iz činjenice da je Hrvatska imala zaseban teritorij, stanovništvo i upravu, Čulinović je izveo zaključak da je Kraljevina Ugarska do 1848. bila složena država u kojoj su postojale i mađarska i hrvatska državnost, a nakon Nagodbe je pak nastala realna unija.

U Mađarskoj je bilo i ostalo dominantno mišljenje da Hrvatska nije imala državnost, nego je ostala dijelom Kraljevine Ugarske. Pravnik, političar i publicist, Gusztáv Beksics zabilježio je da su Nagodbom Hrvatska i Slavonija dobile tako široka prava kakva nije imala nijedna „pokrajina“ nigdje na svijetu.⁶³ Štoviše, na području pravosuđa čak ni kantoni Švicarske te neke države članice SAD-a nisu imali tako široka prava, ali unatoč tomu Hrvatska nije bila država. Ona je u 12. stoljeću izgubila samostalnost i postala je dijelom ugarske države.⁶⁴ Hrvatski sabor je smatrao „pokrajinskom skupštinom“, a bansku vladu izvršnim tijelom, koje ima samo odjele i nema ministara, niti odgovornost prema zakonodavnom tijelu, pa stoga nema „javnopravni subjektivitet“. ⁶⁵ Vrlo slična gledišta zastupao je i Viktor Jászi, sveučilišni profesor mađarskog javnog prava. Odbacio je tvrdnje da su se zak. člankom 1868: XXX. dogodile bilo kakve promjene u vezi s mađarskim državnim jedinstvom jer je „Nagodba bila produkt jedinstvene mađarske državne vlasti“. Tvrdio je da je i odredbu članka 70., koja uređuje postupak za izmjenu nagodbenog zakona, „propisala ugarska država“. ⁶⁶ Sudjelovanje Hrvatskog sabora u zakonodavnom postupku obrazložio je time da je Sabor sudjelovao u izradi zakona „kao tijelo ugarske države“. ⁶⁷ Ova tvrdnja je teško održiva, tim više što nagodba uopće ne regulira pitanje Hrvatskog sabora, jer je on bio u nadležnosti hrvatske autonomije. Osim toga, članak 70. nagodbenog zakona izriječno kaže da je to temeljni zakon stvoren zajedničkom voljom dviju zemalja, koji nakon ratifikacije postaje „zajednički temeljni zakon Mađarske te Hrvatske, Slavonije i Dalmacije“. Géza Ferdinándy je Hrvatsku također svrstao među autonomne pokrajine. ⁶⁸ Prema barunu Béli Jeszenszkom, posestrime zemlje su i nakon sklapanja Nagodbe ostale

62 Ferdo Čulinović rođen je u Karlovcu, a djetinjstvo je proveo u Senju. Pravo je studirao u Zagrebu, a zatim je u vrijeme Kraljevine SHS (od 1929. Kraljevine Jugoslavije) obnašao visoke pravosudne funkcije u razdoblju od 1924. do 1942. uglavnom u Bačkoj i Banatu. Poslije rata je imenovan profesorom Pravnog fakulteta u Zagrebu (1950. godine) i na tom položaju je ostao do 1967.

63 Gusztáv Beksics, *A dualismus. Története, közjogi értelme és nemzeti törekvéseink*. (Budapest, 1892), 44.

64 *Ibid.*, 246.

65 *Ibid.*, 248.

66 Viktor Jászi: *Tanulmányok a magyar-horvát közjogi viszony köréből*. (Budapest, 1897). Usp. Isti: *Magyar Jogi Lexikon* IV. köt. (Budapest, 1903), 208.

67 *Ibid.*, 209.

68 Géza Ferdinándy, *A magyar alkotmány történelmi fejlődése*. (Budapest, 1906), 141.

6. ZAKLJUČAK

Institucionalno ustrojstvo uvedeno Hrvatsko-ugarskom nagodbom ne može se uključiti ni u jedan od postojećih oblika složenih država (personalna, realna unija, konfederacija), kao što

70 *Ibid.*, 85.

već na temelju svoje pravne prirode odudara i od raznih rješenja unutarnjih država (pokrajina, kneževina itd.), nego predstavlja jedan specifičan model.

Imajući u vidu odredbu čl. 70., ali i činjenicu da je Hrvatska (Slavonija i Dalmacija) bila neraskidivi dio Ugarskog Kraljevstva, mogli bismo pravni status posestrime kraljevine usporediti s današnjim ustavnopravnim položajem Sjeverne Irske ili Škotske, odnosno Walesa u okviru Ujedinjene Kraljevine.

BIBLIOGRAFIJA

MONOGRAFIJE I ČLANCI

1. András D, 'Az 1868-as nemzetiségi törvény és a magyar–horvát kiegyezés', *Erdélyi Jogélet*, (2020), 2.sz., 141.–150.
2. Andrić S, 'Klaićev udio u raspravama hrvatske i mađarske historiografije', u: *Potonuli svijet – rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju*, ur. Stanko Andrić. (Hrvatski institut za povijest, Slavonski Brod, 2001), 37.–67.
3. Antal T, *Szilágyi Dezső és műve*. (Jogtörténeti Társ. Szeged, 2016).
4. Arisztotelész, *Politika* (prev. Szabó, Miklós). (Gondolat Kiadó. Budapest, 1984).
5. Barber N. W, *The Constitutional State*, (Oxford University Press, Oxford 2011).
6. Bartelson J, *A Genealogy of Sovereignty*. (Cambridge University Press, Cambridge, 1995).
7. Beksics G, *A dualismus. Története, közjogi értelme és nemzeti törekvéseink*. (Budapest, 1892).
8. Benn S. I, *The Uses of Sovereignty*. Political Studies. Vol. 3. No. 2., 1955. 109.–122.
9. Bertényi I. ifj., 'Magyar-horvát közjogi és politikai viták a századfordulón. Bánffy Dezső intrikái Khuen-Héderváry Károly horvát bán ellen' u: *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai: intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra*. (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet – Horvát Történettudományi Intézet. Budapest, 2015).
10. Bidermann, H. I, 'Législation autonome de la Croatie et aperçu de l'histoire du droit Croate', *Revue du Droit International et de Législation Comparée* tome VIII. (Gand, 1876), 215.–292.
11. Burazin L, Krešić M, i Tucak I, *Priručnik za teoriju prava – praktični dio (Handbook of Legal Theory – practical part)*, (Naklada Breza, Zagreb, 2018).
12. Čepulo D, 'Croatian Constitutionalism from Autonomy to the State.' u: *Comparative Constitutionalism in Central Europe*. (Central European Academic Publishing, Miskolc, Budapest, 2022), 37.–56.
13. Čulinović F, *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX i XX vijeka*. Zagreb, 1953.
14. Dabinović A, *Hrvatska državna i pravna povijest: s reprodukcijama najvažnijih dokumenata i slikama, pretisak izdanja iz 1940. god.* (Matica hrvatska, Zagreb, 1990).
15. Dareste F. R, 'Compromis politique entre la Hongrie et la Croatie'. *Les constitutions modernes*, tome I, (1883, 1891 et 1910).
16. Dugalić V, Srakić, M i Landeka A (ur.), *Josip Juraj Strossmayer biskup bosanski ili đakovački i srijemski. Sve za vjeru i za domovinu*. (Prigodne okružnice i propovijedi te značajniji govori i osvrsti 1850–1905. IV. svezak. Đakovačko-osječka nadbiskupija. Đakovo, 2015).
17. Erlenbusch V, 'The Concept of Sovereignty in Contemporary Continental Philosophy.' *Philosophy Compass* 7, no. 6 (2012): 365.–375.

18. Ferdinándy G, *A magyar alkotmány történelmi fejlődése*. Budapest, 1906.
19. Gović I, 'Revizija u svjetlu posljednjih izmjena i dopuna Zakona o parničnom postupku (ZPP/03) i na njima utemeljenoj sudskoj praksi.' *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 29, br. 2, (2008.), 1093.–1128.
20. Grgin, Borislav, 'Hrvatski i slavonski banovi za vladavine Korvina i Jagelovića', u: *Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara*. Institut za povijesne znanosti Mađarske akademije znanosti, Hrvatski institut za povijest. Budimpešta, 2015.
21. Grimm D, *Sovereignty: The Origin and Future of a Political and Legal Concept*. (Columbia University Press, New York, 2015).
22. Grotius H, *A háború és béke jogáról*. (Budapest, 1960). Heka L, 'Hrvatski ban: prava i ovlasti tijekom tisućgodišnje opstojnosti: Mađarska ustavnopovijesna perspektiva'. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 44, br. 2, (2023), 435.–454.
23. Herzog R, 'Államkapcsolatok'. *Államtan. Írások a XX. századi általános államtudományok köréből*. Ur.: Takács Péter. (Szent István Társulat. Budapest, 2003).
24. Hinsley, F. H, *Suverenitet* (prev. Veljka Čolić-Peisker). (August Cesarec. Zagreb, 1992).
25. Horbec I, 'Prosvijećeni apsolutizam i banska služba. Uvod u politiku hrvatsko-slavonskih staleža/1756.–1790.)', u: *Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara*. (Institut za povijesne znanosti Mađarske akademije znanosti, Hrvatski institut za povijest. Budimpešta, 2015).
26. Horn G, *Le Compromis De 1868 Entre La Hongrie Et La Croatie. Et celui de 1867 entre l'Autriche et la Hongrie, etude historique et critique*. (Paris, 1907).
27. Jászi V, *Tanulmányok a magyar-horvát közjogi viszony köréből*. (Budapest, 1897).
28. Jellinek G, *Die Lehre von Staaten-verbinding*, (Wien, 1882).
29. Jellinek G, *Ueber Staatsfragmente*. (Verlag von Gustav Koester. Heidelberg 1896).
30. Jellinek G, *Allgemeine Staatslehre*. (Verlag von O. Haering. Berlin, 1900., 1914).
31. Jelušić M, 'O evoluciji ideje federalizma u hrvatskih ustavnih teoretičara'. *Primjena federalnog načela i pouke ustavne reforme*. Ured.: Branko Smerdel. (Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu - Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo. Zagreb, 2007), 189.–203.
32. Jeszenszki B, *A társországok közjogi viszonya a magyar államhoz*. (Budapest, 1889).
33. Kelsen H, *Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechtes. Beitrag zu einer Rechtslehre*. (J. C. B. Mohr. Tübingen, 1920., 1928).
34. Kingsbury B, *Sovereignty and Inequality, European Journal of International Law*, (1998), No. 9. 599.–625.
35. Kosnica I, 'Modernizacija putem naredbi za vrijeme banovanja Ivana Mažuranića', *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol.44, br. 3, (2023), 607.–626.
36. Kosnica I, 'Odjelni predstojnici u Zemaljskoj vladi za Hrvatsku i Slavoniju (1869. – 1918.): između politike i uprave', *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, vol. 60, br. 3, (2023), 543.–563.
37. Krbek I, *Suverenitet*, (Rad JAZU, knjiga 339, Zagreb, 1965).
38. Kristó Gy, 'A magyar-horvát perszónálunió kialakulása', *Tiszatáj*, (Szeged, 2002), 10. sz.
39. Máthé G, 'Szuverenitás kérdések', *Jogtörténeti Parerga III. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 70. születésnapja tiszteletére*. (ORAC Kiadó. Budapest, 2023).
40. Mezey B, *Magyar alkotmánytörténet*. (Osiris Kiadó. Budapest, 2003).
41. Mockle D, 'L'État de droit et la théorie de la rule of law.', u: *Les Cahiers de droit* Vol. 35. No. 4. (Faculté de droit Université Laval, Québec, 1994), 651.–992.

42. Pálosfalvi T, 'A bánok helye a királyság kormányzati struktúrájában. Királyi hatalom és területi különkormányzat 1435 – 1526.', u: *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai: intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra*. (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet – Horvát Történettudományi Intézet. Budapest, 2015).
43. Pecze F, 'A magyarországi és horvátországi követek óvásjogától az interpellációs jogig, kitekintéssel a nyugat-európai rokonjogokra (XVII–XIX. század)', u: *Az európai alkotmánytörténet és a nyolc évszázados magyar-horvát államközösség fejlődése (1102–1918)*. (A Hunyadi Szövetség füzetei 10. kötet. Budapest, 2001), 93.–126.
44. Pliverić J, *Das rechtliche Verhältniss Kroatiens zu Ungarn. Besprechen von dr. Georg Jellinek, Professor des Staatsrechtes an der k. k. Universität zu Wien, und dr. Josef Pliverić, Professor des Staatsrechtes an der kgr. Franz Josef Universität zu Agram*, (Agram, 1885).
45. Sári J, 'Magyarország kormányzati rendszerei', u: *Alkotmánytan I.* (Osiris Kiadó. Budapest, 2007).
46. Silkenat J R, Hickey J. E. Jr. and Barenboim P (eds.), *The Legal Doctrines of the Rule of Law and the Legal State (Rechtsstaat)*. (Springer, 2014).
47. Šarinić J, *Nagodbena Hrvatska. Postanak i osnove ustavne organizacije*. (Zagreb, 1972).
48. Šulek B, *Hrvatski ustav ili konstitucija*, (Zagreb, 1883).
49. Švoger V i Tvrtković T, 'Između ugrofilije i ugrofobije. Slika Mađara u Hrvatskoj od 16. do 19. stoljeća', u: Fodor, Pál ; Sokcsevits, Dénes (ur.), *Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara*. (Institut za povijesne znanosti Mađarske akademije znanosti, Hrvatski institut za povijest, Budimpešta, 2015).
50. Takács G. ured., *Állambölcseleti töredék. Somló Bódóg írásai és hátrahagyott jegyzetei egy megírni tervezett Állambölcseletből*. (Gondolat Kiadó, Budapest, 2016).
51. Takács P, *Az államok rendszertana és tipológiája. Államelméleti elemzés*. (Gondolat Kiadó. Budapest, 2023).
52. Tucak I, 'Globalizacija i državni suverenitet'. *Hrvatska javna uprava*, god. 7, br. 1, Zagreb, 2007, 139.–170.
53. Tucak I, (ed.), *Current Problems of Legal Theory and Comparative Law*, (Faculty of Law Osijek, Library of Law and Theory:1, Osijek, 2017).
54. Valentić M, 'O jednom pristupu državnopravnoj povijesti'. *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 5. no. 1. (Zagreb, 1973), 147.–160.
55. Varga Sz, 'Bán vagy alkirály? A horvát-szlavón báni hatalom a 16-17. században', u: Fodor, Pál ; Sokcsevits, Dénes (szerk.), *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai: intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra*. (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet – Horvát Történettudományi Intézet. Budapest, 2015).
56. Varga Sz. i Sokcsevits D, *A horvát szászok története*. (Országház Könyvkiadó. Budapest, 2022).
57. Žigrović I, 'Hrvatsko-ugarska nagoda', u: Ivan plem. Žigrović: *Hrvatski ustavni zakoni*. (Zagreb, 1917).

SABORSKI SPISI, DNEVNICI, VLADINI SPISI

1. Magyar Nemzeti Levéltár (MNL)– Mađarski državni arhiv
2. Országos Levéltár (OL) – Zemaljski arhiv
3. Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek (MJ) – Zapisnici Ministarskog vijeća
4. Képviselőházi irományok (KI) – Spisi Zastupničkog doma

5. Főrendiházi irományok (FI) – Spisi Kuće velikaša
6. Prilozi k stenografičkim zapisnikom Sabora kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišnje 1892–1897. Svezak III. Tiskarski zavod Narodnih Novinah, Zagreb, 1895.

PRAVNI IZVORI

1. Zakonski čl. 1. iz 1868. *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, 1868. II. izdanje, 115.–125.

MREŽNI IZVORI

1. Bihari, Mihály, *A modern szuverenitás elméleti alapjai Kísérlet egy funkcionista rendszerszemléletű szuverenitáselmélet alapjainak kidolgozására*. MTA Law Working Papers 2014/51. <https://real.mtak.hu/121266/1/2014_51_Bihari.pdf.> accessed 15 May 2024.

László Heka*

THE CONSTITUTIONAL POSITION OF CROATIA ON THE BASIS OF THE CROATIAN-HUNGARIAN AGREEMENT FROM THE ASPECT OF THE THEORY OF THE STATE AND LAW

Summary

The Hungarian-Croatian state union, which existed for more than eight centuries, was one of the most enduring state formations in European constitutional history before it ended in 1918 with the collapse of the then Austro-Hungarian Monarchy. When the joint state was created, its two members did not lay the legal foundations of the state union, so the conflict that arose in 1848 and the unilateral secession of Croatia (de facto, because *de iure* the person of the king still connected the two states) created a new situation. The alliance was renewed in 1868 with the conclusion of the Croatian-Hungarian settlement as a compromise solution. It was modelled after the Austro-Hungarian settlement, but some of its provisions offer the possibility of different interpretations, which led to frequent disputes between Budapest and Zagreb.

From the point of view of legal comparatists and theoreticians of the state and law, it remains doubtful whether the Kingdom of Hungary was a unitary state, formed a federation with Croatia, or a real union. The heated political debates in the era of dualism (conducted mainly in parliament) could not give a unique answer to that question, and there was no opportunity for an objective analysis in the period between the two world wars and then in the era of socialism. Only the independence of Croatia provided the basis for comparative research by *sine ira et studio*. In this paper, from the perspective of the theory of the state and law, we analyse the Croatian-Hungarian state law model created on the basis of the Croatian-Hungarian settlement.

Keywords: Article 1868: XXX, i.e. 1868: I. tc., province, autonomous region, federation, real union

This work is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

* László Heka, PhD, Associate Professor, Faculty of Law and Political Sciences, University of Szeged, Tisza L. krt. 54, 6720 Szeged, Hungary. E-mail address: heka@juris.u-szeged.hu. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8561-2628>.

